

**Zondag 5 maart 2017, 1^e zondag van de Veertigdagentijd,
10.30u., Pauluskerk**

lezing Oude Testament: Genesis 2: 15 - 17 en 3: 1 - 9

lezing Nieuwe Testament: Mattheus 4: 1 - 11

uitleg en verkondiging

Zusters en broeders, gemeente van Onze Heer Jezus Christus,

Wat maakt, dat de mensen tot kwaad komen ? Over die vraag vanmorgen. Wat maakt, dat mensen kwaad doen ? Aan zichzelf, aan elkaar. Je hoeft helemaal niet een somber of zwartgallig mens te zijn om een dergelijke vraag in je te laten opkomen. Er is in de wereld van gisteren en zeker ook in die van vandaag meer dan genoeg aanleiding om die vraag te stellen, denk ik. Begin van dit jaar verscheen een nieuwe uitgave van het boek "Paniek in de polder. Polytyiek in tijden van populisme", van de Rotterdamse hoogleraar Jos de Mul. Er waart een spook door Europa en omstreken, zegt de Mul, het spook van het populisme. De multiculturele samenleving is failliet, onze rechtsstaat, onze democratie en onze grondwet staan onder druk, de Europese Unie kraakt in haar voegen. Het populisme ontleent een groot deel van haar kracht aan beweringen die worden verspreid via communicatie waaraan de normale kritische toetsing ontbreekt, zoals bij kranten of televisieomroepen. Het grote instrument van de Trumps en Wilders en van deze wereld is het sociale medium Twitter. Dat stelt hen in staat om zonder al te veel journalistiek gedoe en vrijwel ongestraft onjuiste informatie, halve waarheden, reeksen complottheorieën en soms regelrechte leugens te verspreiden. Zoals bij het dieptrieste gedoe rondom zijn inauguratie als president, toen Donald Trump gewoon loog over de opkomstcijfers door in plaats van de overduidelijk geschatte 200.000 - 300.000 te spreken over anderhalf miljoen bezoekers. Veel meer dan bij de inauguratie van Obama, sprak de grote kleuter. Inmiddels hebben wij met Trump de geheel nieuwe wereld van de "alternatieve waarheid". Wat jij zegt is waar, omdat jij het zegt. Voor Wilders met zijn 725.000 volgers - meer dan het aantal lezers van de NRC en de Volkskrant samen - geldt precies hetzelfde, zoals bleek bij het verspreiden van die afschuwelijke nepfoto's van Angela Merkel en Alexander Pechtold. De populistische leider, die zichzelf ziet als god of de verlosser van de samenleving, zit echt niet om een halve waarheid of leugentje om populistisch gewin verlegen. Onze samenleving begint zo steeds meer de trekken te vertonen van de woestijn, waarin Jezus wordt beproefd. Te midden van alle leugens en halve waarheden worden wij allemaal op onszelf teruggeworpen en gezet voor de vuurproef van de eenzaamheid. Wat maakt, dat de mensen kwaad doen ? Het is die vraag, waarop

die oude bijbelschrijvers van Genesis en een antwoord proberen te vinden. Hoe komt het, dat wij mensen kwaad doen ? En wat zou je eraan kunnen doen om dat kwaad zoveel mogelijk te voorkomen ? Over die vragen, wil ik proberen vanmorgen enig licht te laten schijnen. En ik doe dat in vier blokjes.

Allereerst de vraag: hoe het komt, dat wij mensen kwaad doen ? Daarvoor moeten we naar het begin van beide verhalen. Genesis 3 begint met: "Van alle in het wild levende dieren die God, de Heer, gemaakt had, was de slang het sluwst". En Mattheus zegt: "Daarna werd Jezus door de Geest meegevoerd naar de woestijn, om door de duivel op de proef gesteld te worden". Met de figuren van de slang en de duivel maakt de bijbel iets heel wezenlijks duidelijk over hoe het met het kwaad op aarde is gesteld. Namelijk, dat wij mensen weliswaar verantwoordelijk zijn voor ons doen en laten en dus ook voor ons kwade doen en laten. Maar ook weer niet helemaal. Op de een of andere manier komt het kwaad, volgens de bijbel, ook van buiten mensen. Het kwaad is iets dat vaak groter is dan mijzelf. Dat mij overkomt of waarin ik verwickeld ben, of ik wil of niet. Of ik er op inga, dat is mijn verantwoordelijkheid als mens. Maar dat het bestaat, daarvoor ben ik maar ten dele verantwoordelijk. Er is ook nog zoiets als slangen en duivels buiten mij. Dat is wat de bijbel zegt over de vraag naar de oorzaak van het kwaad. Ik ben er als mens niet helemaal zelf voor verantwoordelijk.

Twee. Hoe gaat de opbouw van het kwaad dan in zijn werk ? Daarvoor moeten we bij Genesis terecht. En de bijbelschrijver laat op een prachtige manier zien hoe dat werkt, dat wij mensen op het kwaad ingaan. Hoor maar. "Hij - dat is de slang - zei tegen de vrouw: "Is het waar, dat God gezegd heeft, dat jullie van geen enkele boom in de tuin mogen eten ?" Suggestiever kan het haast niet. En voor je het weet, zit je erin gevangen, zoals met alle suggestie. Want is dat wat God gezegd heeft ? Nee, helemaal niet. God heeft juist iets heel anders gezegd: "Van alle bomen in de tuin mag je eten, alleen niet van de boom van goed en kwaad. Wanneer je daarvan eet, zul je onherroepelijk sterven". En prachtig laat de bijbelschrijver dan zien hoe suggestie uitwerkt. Want de vrouw wordt zó meegezogen in de voorstelling van zaken van de slang, dat zij zegt: "We mogen de vruchten van alle bomen eten, behalve die van de boom in het midden van de tuin. God heeft ons verboden van de vruchten van die boom te eten of ze zelfs maar aan te raken; doen we dat toch, dan zullen sterven". Heeft God gesproken over "niet aanraken" ? Nee. Heeft God gesproken over "de boom in het midden van de tuin". Nee. En dan rondt de slang met een derde, definitieve klap zijn suggestieve werk af: "Sterven ? Jullie zullen helemaal niet sterven ! Integendeel. God weet, dat jullie de ogen zullen open gaan, zodra je ervan eet. Dat jullie dan als goden zullen

zijn en kennis zullen hebben van goed en kwaad". In één klein, sluw, suggestief gesprekje is de slang erin geslaagd heel Gods bedoeling met de mensen, ten leven: je mag eten van alle bomen in de tuin, 180 graden te draaien en te verwringen tot een streng verbod, ten dode toe. Daarmee begint het kwaad, zegt de bijbel. Altijd. Met halve waarheden en verdraaiingen. Met leugens en bedrog, met het verspreiden van illusies, tegenover jezelf en tegenover een ander.

Drie. Wat wil de bijbelschrijver ons nu duidelijk maken met dit prachtige kleine mini-drama over de vraag naar het kwaad? Ik denk dit. Als je vraagt naar de oorzaak van het kwaad, dan geven mensen meestal twee verklaringen. De eerste is: het ligt aan de wil van ons mensen. Als wij mensen maar wilden, dan zouden we met z'n allen veel beter kunnen zijn. En dat is op zichzelf waar, denk ik. Maar als je naar de praktijk van het leven kijkt, dan lijkt het erop, dat het kwaad vaak veel sterker en machtiger en energieker is dan alle menselijke wil bij elkaar. Hoe vaak heb je zelf niet gevoel, dat je in kwaad wordt meegezogen? En niet alleen vaak, eigenlijk voortdurend. Het gebeurt je, van buitenaf. Denk maar aan de slang en de duivel. De tweede verklaring zegt: wij mensen komen tot kwaad, omdat we in wezen trots en ongehoorzaam zijn. Wij steken God naar de kroon en daarom gaat het mis. Maar als je gelooft, dat God je heeft gemaakt, goed gemaakt, gewild, hoe kan dat dan met die trots? En bovendien, trots is niet een oorspronkelijke manier van denken en doen. Het is altijd een reactie, een reactie van mensen die zich op de een of andere manier minderwaardig voelen in hun leven. Ze deugen niet echt, denk ik, die twee verklaringen. Maar welke dan wel? Ik denk, dat de bijbelschrijvers ons proberen duidelijk te maken, dat we eens moeten ophouden met al die huis-, tuin- en keukenverklaringen voor het kwaad. Zo van: als we nou maar een beetje meer over onszelf nadenken, een beetje meer wilskracht tonen, een beetje meer spijt hebben over wat we fout doen, dan komt het allemaal wel goed. Heus. Als je ook maar iets wilt begrijpen van het kwaad, hou dan eens een keer op jezelf wijs te maken, dat kwaad ontstaat uit kwade wil van mensen. Dat klopt niet of alleen maar aan de oppervlakte. Dan kijk je niet goed, zegt de bijbelschrijver. Wil je het probleem van het kwaad begrijpen, dan moet je mensen in de allereerste plaats zien als bedrogen. Als misleide schepselen. Als slachtoffers van de verleiding van slangen en duivels. Ze beloven je de hemel op aarde. Ze spiegelen je voor, dat je alleen zo de weg vindt naar het geluk. En hoe verder je die weg opgaat, hoe meer je merkt, dat je inderdaad vindt wat ze beloven. Alleen geen geluk. Net als met die vrouw en die man - wij dus -, daar in de tuin van Eden. Er gebeurt wat de slang hen beloofde: hun ogen gaan inderdaad open. Alleen het resultaat is, dat elke relatie die een mens nodig heeft om überhaupt te kunnen leven

wordt verbroken. Ze zoeken het geluk, maar ze raken diep vereenzaamd, totaal alleen. We voelen ons plotseling "naakt". We hebben plotseling iets te verbergen. Want je weet maar nooit met mensen. Ze verbergen zich voor elkaar, achter een schort van vijgenbladeren. En daar zit je dan. Bang, alleen, van God en van mensen verlaten, een hele reeks illusies rijker. Omdat je je diepste verlangen naar geluk, naar beloofde land, naar Koninkrijk van God, hebt laten vullen met bedrog, met nep, met illusies. Dat mensen genoeg nemen met nep, met illusies, de illusie bijvoorbeeld, dat alleen geld je rijk zou kunnen maken, de illusie bijvoorbeeld, dat alleen jouw beeld van God het enige ware is, dat is, volgens de bijbel, de belangrijkste oorzaak van het kwaad in onze wereld.

Vier. Hoe voorkomt een mens het kwaad ? Daarover gaat het in het gedeelte uit Mattheus. Jezus wordt aan het begin van zijn levenswerk op zichzelf teruggeworpen. In de woestijn. Dat betekent in de bijbel: complete verlatenheid, je staat er alleen voor. Al die plaatsen en momenten in jouw leven, waarop je als mens gedwongen wordt om er bij stil te staan wat jij nou echt waard bent, wat jouw leven nou echt waard is. Gezet voor de vuurproef van de drie grote illusies in ons mensenleven, volgens Mattheus. Het eerste, dat de bijbel aangeeft om het kwaad te voorkomen is dit: trap er niet in en prik ze radicaal door, al die verleidelijke illusies, al die zogenaamde wegen naar het geluk. De gedachte bijvoorbeeld, dat je als mens het geluk zou kunnen vinden door geen rekening te houden met een ander. Vooral aan je eigen belangen denken en dan op een heel materialistische manier: gewoon van elke steen brood - of geld - maken. De gedachte bijvoorbeeld, dat je het geluk zou kunnen vinden door wel met een ander rekening te houden, maar dan alleen maar voor zover je hem of haar kunt gebruiken voor je eigen belangen. Dat mensen jou "op hun handen moeten dragen". Precies wat wij zien gebeuren bij veel van de populistische leiders vandaag de dag. De gedachte bijvoorbeeld, dat je het geluk kunt vinden, als je alle macht op aarde zou hebben, alle koninkrijken van de wereld. Als je alle mensen zou kunnen dwingen jouw wil te doen, door ze te manipuleren of te onderdrukken of haat of tweedracht te zaaien tegen hele groepen mensen in de samenleving. En weer: je krijgt wat je wilt. Heus. Dat lukt. Alleen aan al dat soort geweld gaan onze samenlevingen uiteindelijk kapot.

En het tweede, dat de bijbel aangeeft om het kwaad te voorkomen is dit: "God, de Heer, bracht de mens dus in de tuin, om die te dienen en te behoeden". Dienen en behoeden, dat zijn de twee ijkpunten, die de bijbel meegeeft om onze samenleving leefbaar, bewoonbaar, herbergzaam te houden, dwars tegen alle halve waarheden en haatzaaien van het populisme in. In dienen klinkt voor het Hebreeuws iets mee van laag bukken, van buigen voor en over de aarde, voor en over de mensen in

onze samenleving. Ik, mens, ben geen god, maar wordt mens door mij dienstbaar, ondergeschikt te maken aan de aarde, aan mijn samenleving. In behoeden klinkt voor het Hebreeuws iets mee van hooghouden, omhoogsteken, van groot maken. Ik, mens, ben geen god, maar wordt mens door een ander, mijn medemens, mijn medeschepselen hoog te houden, groot te maken. Dat geldt ook voorvluchtelingen en voor moslims, zoals nog maar kort geleden bij de "omarming" van de Essalammoskee. Een ander groot maken en niet klein. Dat soort dienen en behoeden heeft Jezus tot in zijn uiterste consequenties in praktijk gebracht. En Hij vond niet de dood, het sterven, maar het leven. De bijbel, Genesis, Mattheüs, ze zijn één grote uitnodiging, één groot appel op óns allemaal om datzelfde te doen, om te leven als mens en niet als god. En waar mensen dat doen, dienen en behoeden, dat is heelmaken en niet splijten, daar wordt de aarde, daar worden onze samenlevingen, daar wordt Nederland met zoveel mensen met zoveel verschillende opvattingen, maar ook met zoveel mogelijkheden van een eenzame woestijn tot een bloeiende tuin van Eden. Amen.

D.J. Couvée, Rotterdam, 5 maart 2017